

ПРАВОСЪДИЕТО В ПРОВИНЦИЯТА – ВИДИНСКИЯТ ТЪРГОВСКИ СЪД В КРАЯ НА 60-те – НАЧ. НА 70-те ГОДИНИ НА XIX ВЕК

JUSTICE IN THE PROVINCES – VIDIN COMMERCIAL COURT IN THE LATE 1860s – THE EARLY 1870s

During the Tanzimat period new types of judicial institutions – the commercial courts were founded in the Ottoman Empire. While on their legal status there is available literature, the functioning and practice of the provincial courts is an under-researched problem in historiography. Using various kinds of documents issued by the court itself, as well as the official Ottoman statistics and regional journals, the paper examines the everyday work of the Vidin commercial court in the late 1860s – early 1870s. More specifically, it clarifies the profile of commercial and judicial cases that the court dealt with (debt collection, bankruptcy, contract registration, surety and/or guarantee registration etc.), the court’s relationships with the provincial and central government authorities, the relationships with the other commercial courts, as well as the personnel’s turnover.

Keywords: Ottoman judicial system; Ottoman commercial courts; Tanzimat reforms; Vidin.

Османските реформи в областта на търговските регулации започват през 1840 г., когато е учреден първият търговски съд в Истанбул (Heidborn 1908: 219). Постепенно подобни съдилища се учредяват и в много балкански градове, като процесът е особено интензивен в началото на 60-те години на XIX в., след приемането на Допълнението към Търговския закон, регулиращо устройството и функциите на търговските съдилища. Първият документ, с който разполагаме за Видинския търговски съд, датира именно от началото на 1860 г., когато между валията на областта, Високата порта и Министерство на търговията се води преписка, свързана с организирането в града на подобна институция, при спазване на разпоредбите на изготвеното, но все още невлязло в сила Допълнение към търговския закон. Във връзка с този процес централната власт изпраща инструкции към местния управител, свързани с избора на компетентни членове на съда, както и изрична забрана съдът да функционира преди издаването на решение за влизането в сила на новия закон. Местната власт се обръща за съдействие при срещаните затруднения като това с недостига на информация относно новите търговски закони, които са решени с изпращането от Истанбул на 10 копия на Търговския закон (BOA, A.MKT.NZD, D. 307, G. 71).

Юрисдикция на Видинския търговски съд

Търговските съдилища в Османската империя представляват правораздавателни институции, специализирани в областта на търговското право, т.е. в тях се разглеждат единствено дела, които попадат под разпоредбите на Търговския закон от 1850 г. и неговите последващи допълнения. По правило в селищата, където има учреден търговски съд, той има пълна юрисдикция върху всички търговско-правни дела. Все пак възникват и някои недоразумения относно юрисдикцията на различните видове

съдилища, в резултат на които се налага последващо прехвърляне на дела от една институция към друга. В това отношение за пример може да послужи писмото от 1874 г., с което Видинският апелативен граждански съд (*Meclis-i Temiyuz-i Hukuk*) прехвърля спора между Севастаки и бакал Реджеб към Търговския съд в града, тъй като случаят попада под разпоредбите на чл. 28 от Допълнението на Търговския закон (НБКМ – ОО, Вд 13/70). По подобен начин делото между Йоцо Николов и Дачо Божилов, първоначално заведено в гражданския съд, е прехвърлено впоследствие към Видинския търговски съд (НБКМ – ОО, Вд 1/34).

Конфликти на юрисдикция възникват и по отношение на финансови спорове, касаещи откупуване на данъци – дейност, която в практиката често се осъществява на съдружнически начала, както и чрез партньори при вторично преотстъпване на събирането на част от данъчните постъпления. При преглеждането на сметките и издължаването между партньорите се случва да възникнат конфликти, които следва да бъдат решавани от административните съвети по места. Понякога обаче подобни спорове се оказват в търговските съдилища, което впоследствие дава основание за обжалване и съответно анулиране на решенията на Видинския търговски съд и последващо прехвърляне на случая към административния съвет (Дунав, V, бр. 382, 4 юни 1869 г.).

Организация и състав на съда

Видинският търговски съд, както и всички търговски съдилища в Османската империя през 60-те и 70-те години на XIX в., е организиран в съответствие с изискванията на Допълнението към Търговския закон, приет през 1860 г. Все пак има и малки отклонения между реалната практика и изискванията на закона. За разлика от големите търговски съдилища, като това в Истанбул, Видинското съдилище не изпълнява изискването за наличие на две камари – една за сухопътна търговия и една за морска и речна търговия. То, както и другите съдилища в Дунавския вилает (включително и тези в големи черноморски пристанища като Варна), има само една камара, която съди и двата типа дела. Единствената камара на Видинското търговско съдилище обаче отговаря и за двата типа дела, както е видно от изходящия регистър на съда, където фигурират дела като това между Мехмед и капитан (рейс) Ахмед ага във връзка с преглеждане на корабните сметки (НБКМ – ОО, ф. 1А, а.е. 34925, л. 5а, док. 6). Очевидно липсата на втора камара се дължи на ограничения брой дела от подобен род, които се разглеждат в дунавските пристанища, тъй като в големите пристанищни центрове на Балканите, като Солун например, обособяването на втора камара (*bahriye sinifi*) е факт (*Salname-i vilâyet-i Selanik, def'a 1, 1287*).

Според Допълнението към Търговския закон всеки съд трябва да се състои от председател, двама постоянни и четирима временни членове. Председателят, както и постоянните членове, се назначава със султанска заповед, като се вземат предвид предложенията на Министерство на търговията и след консултиране с главния местен чиновник (Попов 1866: 4-31). За разлика от тях временните членове на съда се избират от събрание на местните търговци, след което се утвърждават от страна на властта. Това изискване на закона се спазва и във Видинския търговски съд, където при назначаването на временни членове изрично се цитира наличието на официален документ за техния избор, скрепен с печатите на видни местни търговци (НБКМ-ОО, Рс 68/1, л. 2б, док. 12).

Статистическите годишници на Дунавския вилает съдържат детайлна информация за членовете на Видинския търговски съд за период от 10 години – от края на 60-те години на XIX в., когато започва практиката на тяхното изготвяне, до Руско-турската война от 1877–1878 г. Както може да се види от долната таблица, съставът на съда в общи линии съвпада с изискванията на закона, т.е. съдът се състои от председател, двама постоянни, четирима временни членове и вариращ брой писари. Изключение правят две години, в които са отбелязани по-малко от 4 временни членове. Това може да се обясни по няколко начина. Временните членове са неплатени и изпълняват своите длъжности безвъзмездно, докато в същото време продължават да ръководят собствените си предприятия. Това създава трудности при намиране на желаещи членове, тъй като част от търговците биха се опасявали, че собствените им търговските операции ще претърпят загуби заради по-малкото време, което могат да им отделят. Подобни съображения налагат някои съдилища като тези в Русе и Солун да освободят временните си членове от задължението да присъстват на първостепенните дела, с цел да се увеличат възможностите за постигане на кворум и да се намали времето за разглеждане на делата (Дунав, VIII, 736, 17.XII.1872). Разбира се, липсата на имена може да се дължи и на небрежност от страна на чиновниците, събиращи статистическата информация.

Принципите и съображенията, въз основа на които се назначават и освобождават председателят и постоянните членове на съда, не са съвсем ясни. За някои от тях като Персиадо ефенди, Дервиш Ахмед Ага и Хаджи Тодор Ага изследването на М. Сараджооглу демонстрира, че след прекратяване на службата им в търговския съд те заемат позиции или в местния административен, или в местния съдебен съвет. Това обстоятелство, според него, би могло да предполага наличие на йерархия между търговския и другите два съвета, като преместването се явява повишение за съответните чиновници. Други членове на Видинския търговски съд впоследствие са назначени в други търговски съдилища. Такъв е например случаят с ротацията между Заре ефенди, който е преместен от Ниш във Видин, и Мемуриян ефенди, който пък е преместен от Видин в Ниш (ВОА, І.ДН., D. 686, G. 47827).

Постът на председателя обикновено се заема от човек с опит. Както показва горният случай, това може да бъде председател на друг търговски съд. Възможно е новият председател да е бивш член на същия съд, като например Мутиш ага, който през 1870 г. става председател на Видинския съд след оставката на друг Мутиш ага (НБКМ – ОО, Рс 68/1, л. 3а, док. 2; Рс 68/1, л. 3б, док. 2). Интересно е, че в този случай данните от Статистическия годишник на вилаета не съвпадат със сведенията от изходящия регистър на Видинския търговски съд, според които през януари 1870 г. Алемдарзаде Мутиш ага заема поста на председател след смъртта на Йомер ефенди (НБКМ – ОО, Рс 68/1, л. 2б, док. 6), а няколко месеца по-късно – през август, е сменен от друг Мутиш. В статистическия годишник обаче за цялата 1286 г. на поста председател фигурира единствено Исмаил ага. По подобен начин подмяната през ноември 1870 г. на един от постоянните членове (Мутиш ефенди, който междувременно е зял председателския пост) и на един временните членове на съда (Джафер ефенди) съответно с Молла Али и Ибрахим Байрактар също не е отразена в информацията за нито за тази, нито за следващата година (НБКМ – ОО, Рс 68/1, л. 2б, док. 5). Обяснението за разминаването вероятно се крие в неточността или неактуалността на данните в статистическия годишник,

тъй като чиновниците в съда би следвало да имат по-актуална и по-точна информация за персоналия състав на институцията.

Въпреки че търговските закони не поставят изисквания към етническата и/или религиозната принадлежност на членовете на търговските съдилища, от имената им в статистическите годишници е видно, че подобни съображения са вземани предвид при техния избор. С изключение на поста на председателя, длъжностите в търговския съд, подобно на тези в административните и съдебни съвети, са разделени поравно и запазени съответно за мюсюлмани и немюсюлмани.

Табл. 1. Членове на търговските съдилища според статистическите годишници на Дунавския вилает, т. 1-10, 1868–1877 г.¹

Втори писар	Първи писар	Временен член 4	Временен член 3	Временен член 2	Временен член 1	Постоянен член 2	Постоянен член 1	Председател	Година
	Йомер ефенди	Персиадо ефенди	Цеко ага	Мутиш ефенди	Дервиш Ахмед ага	Кънчо ага	Мехмед ефенди	Исмаил ага	1285
	Йомер ефенди	Персиадо ефенди	Цеко ага	Мутиш ефенди	Дервиш Ахмед ага	Кънчо ага	Мехмед ефенди	Исмаил ага	1286
	Йомер ефенди	Персиадо ефенди	Цеко ага	Мутиш ефенди	Дервиш Ахмед ага	Кънчо ага	Мехмед ефенди	Исмаил ага	1287
	Ибрахим ефенди	Бахур Коен	Хаджи Пунчо ага	Али Молла	Мехмед ефенди	Ванко ага	Джафер ефенди	Мутиш ефенди	1288
	Ибрахим ефенди	Яко ефенди	Хаджи Тодор ага	Хаджи Кашиф ефенди	Абдурахим ефенди	Ванко ага	Джафер ефенди	Мутиш ефенди	1289
	Мурад ефенди	Ясеф Денгоре	Шекерджи Йован ага	Кашиф ефенди	Ибрахим ефенди	Бояджи Кънчо ага	Хафъз Хиосейн ефенди	Мемуриан/ Мемурият ефенди	1290
	Мурад ефенди	Ясеф Денгоре	Шекерджи Йован ага	Друг Ибрахим ефенди	Ибрахим ефенди	Бояджи Кънчо ага	Хафъз Хиосейн ефенди	Мемуриан / Мемурият ефенди	1291
	Юсуф ефенди	Ибрахим ефенди	Рафаил ефенди	Друг Азиз ефенди	Елдем ефенди	Бояджи Кънчо ага	Бошнак Мустафа ага	Заре ефенди	1292
Юсуф ефенди	Ибрахим ефенди	Александри ага	Яко Капон	Хаджи Хасан ага	Абдурахман ага	Бояджи Кънчо ага	Хафъз Осман ефенди	Заре ефенди	1293
Юсуф ефенди	Ибрахим ефенди		Яко Капон	Яко Капон	Хаджи Хасан ага	Бояджи Кънчо ага	Хафъз Осман ефенди	Заре ефенди	1294

Видинският търговски съд в османската съдебна система

Като част от османската правораздавателната система, Видинският търговски съд поддържа интензивни контакти с останалите правни и административни институции в империята. Широко разпространени са контактите между отделни търговски съдилища при казуси, в които заинтересованите страни имат различно местожителство. Такъв е случаят с писмото от Ломския търговски съд относно съдебния спор между видинския жител от арменски произход Хаджи Артин Абакян и търговеца на жито от български произход Каикли Тодор, живеещ в Лом. Тъй като делото се гледа във Видин, където е местожителството на ищеца, отговорност на съда в Лом е да достави призовките на ответника, за което е длъжен да изпрати във Видин и необходимия документ под формата на разписка в потвърждение на тяхното получаване. Каквато е практиката в подобни случаи, и при този документите се изготвят три екземпляра – един за ищеца, един за ответника и един за архива на съда, изготвил документа (НБКМ – ОО, Вд 11/9). По правило копие за архива на съда съдържа подписи и/или печати, удостоверяващи връчването по надлежен ред на съответния документ (НБКМ – ОО, Вд 1/34). Друг подобен пример за сътрудничество между търговските съдилища на Балканите е казуът с фалита на братята Мурад Сина, администриран от Видинския търговски съд. Част от процедурата включва събирането на всички възможни вземания на банкрутиралите търговци, а в този случай част от тях живеят в Разложка каза, в Софийски санджак – Серафим, син на Митко, Йован, син на Захари и Пройо, син на Никола. Очевидно те се противят на плащането на задълженията си и по искане на жуж комисаря и синдиците на банкрутирания са призовани на дело в Софийския търговски съд, чието заседание ще се проведе на 13 септември 1876 г. (НБКМ – ОО, Вд 4/103).

Видинският търговски съд също така получава множество инструкции от различни клонове на централната и местната власт, касаещи различни аспекти на неговата дейност. В ежедневната кореспонденция на съда най-многобройни са писмата от административния управител на областта (*mutasarrıf*), провинциалните власти и от Министерство на търговията. Те обикновено съдържат заповеди и инструкции относно процедурите и правилата при водене на търговски дела, дължимите такси, назначаването и заплатите на чиновниците, изготвяне на статистика за дейността на институцията, както и относно отделни правни казуси. Така например инструкция от 10 октомври 1871 г. от мутасаръфа на града дава информация относно процедурата, която следва да се прилага при публичната продажба на недвижими имоти на длъжници (НБКМ – ОО, Вд 68/1, л. 7б, док. 7). Подобни инструкции често пристигат и от страна на управата на Дунавския вилает като тази от май 1865 г., в която провинциалната власт съобщава, че има изискване търговските договори и други споразумения, сключвани по селата, да се регистрират в съветите на старейшините (*ihitaryar meclisi*) (НБКМ – ОО, Вд 68/1, л. 1б, док. 3). Друга инструкция от януари 1871 г. свежда до знанието на съда новоприетите разпоредби, според които съдебните такси в търговските съдилища се намаляват на 1% от стойността на оспорваната сума (НБКМ – ОО, Вд 68/1, л. 3б, док. 8). Събирането и правилното описване на приходите от съдебни такси е една от основните грижи на изпълнителната власт по отношение на Видинския търговски съд, чиято важност е на-

стоятелно напомняна. От Видинския търговски съд се изисква да държи отчетност за приходите от такси и глоби, от които, след като се заплатят заплатите на чиновниците, остатъкът следва да се опише на официално заверени бланки (*varaka-i sahihe*) и да се изпрати на Апелативното вилаетско търговско съдилище (НБКМ – ОО, Вд 4/84).

Местната и провинциалната власт също така има задължения във връзка с процедурата по призоваване на страните в търговския съд и връчването на официални документи, особено в случаите, когато страните пребивават в различни градове. При подобен случай през октомври 1871 г. вилаетската администрация изпраща четири призовки на видинския мутасаръф, който от своя страна ги препраща на Видинския търговски съд с инструкция две от тях да бъдат предадени съответно на Хавадзаде Мехмед ефенди и на Роберто Ардинийе, а другите две копия, след като бъдат подписани и подпечатани от тях, да бъдат върнати като доказателство, че са получени (НБКМ – ОО, Вд 68/1, л. 76, док. 1). Видинският търговски съд се обръща към представители на местната администрация и за доставяне на документи на страни по дела, които пребивават в други населени места. Така през ноември 1870 г. за връчването на протеста на видинския търговец Хаджи Яко до жителя на Оряхово Молла Зейнел, съдилището се обръща към каймакама на града с молба за тяхното предаване на заинтересованата страна (НБКМ – ОО, Рс 68/1, л. 36, док. 3). По правило съдилището следи за спазване на процедурата по предаване на призовките, както и за съхранението на доказателствата, които удостоверяват получаването им. Изглежда, че съдът не е давал много време на страните между уведомяването им по официален ред и самото съдебно заседание. В горното дело издаването на призовката е датирано на 31 март 1875 г., а срокът за предизвестие на страните е малко повече от седмица, тъй като съдебното заседание е насрочено за 8 април 1875 г.

Друг кореспондент на съдилището е Министерството на търговията (*Nezaret-i Ticaret*), което до края на 1875 г. е отговорно и за търговските съдилища в империята. То често изпраща заповеди и инструкции по различни въпроси като събиране на статистическа информация за разгледаните през 1870 г. дела (НБКМ – ОО, Вд 68/1, л. 26, док. 8), размера на събираните такси, промените в османската правна система, настъпили с приемането на гражданския кодекс (*Mecelle*) (НБКМ – ОО, Вд 68/1, л. 36, док. 8) и т.н. Подобна инструкция по различни въпроси Министерството изпраща през май 1873 г. Съдейки по съдържанието на писмото, то вероятно представлява циркулярно писмо, изпратено и до други съдилища в империята. Документът дава нареждания да не се променят решения и заповеди на други съдилища, търговските съдилища да не се месят в касационни и апелативни жалби на по-горна инстанция; да не се издават решения и становища по съкратени или непълни писмени доказателства, тъй като ще бъдат обжалвани, както и в случаи на съмнение относно смисъла на закона – да се гледа практиката на столичния търговски съд по въпроса или реалните търговски практики (НБКМ – ОО, Вд 1/124).

Не толкова често инструкции до Видинския търговски съд изпращат и други органи на централната власт, като например Министерството на мореплаването (*Nezaret-i Bahriye*) (НБКМ – ОО, Вд 68/1, л. 7а, док. 5) и Министерството на финан-

сите (*Nezaret-i Maliye*), което се интересува главно от спазването на изискването за използване на официално заверени бланки (*varaka-i sahihe*) при сключване на търговски сделки и заеми (НБКМ – ОО, Вд 68/1, л. 1б, док. 1). Събирането на този вид такси се следи сериозно от страна на властите, които в случай на нарушение налагат солени глоби на нарушителите, стигащи до 1500 гроша (НБКМ – ОО, Вд 68/1, л. 3б, док. 12; Вд 68/1, л. 4а, док. 1).

В част от случаите заповедите и съобщенията до Видинския търговски съд пристигат с посредничеството на местната административна или съдебна власт. Някои от тези инструкции са получени от Вилаетския търговския съд, който впоследствие преразпределя подобна официална документация сред регионалните търговски съдилища в Дунавския вилает (НБКМ – ОО, Вд 68/1, л. 1б, док. 7). Макар и рядко търговският съд във Видин е ангажиран и с нетипични за него дейности, като искането от страна на правителството да помогне за намирането на 1000 откраднати кожи, предназначени за държавната кожарска работилница, като разпространи информация сред местните търговци (НБКМ – ОО, Рс 68/1, л. 6а, док. 4).

Оперативна дейност на Видинския търговски съд

Ценен извор за оперативната дейност на Видинския търговски съд през този период е един частично запазен изходящ регистър, от който може да се извлече информация за типа дела, които се разглеждат и регистрират в съда (НБКМ – ОО, Ф. 1А, а.е. 34925, л. 1б-10б). За жалост регистърът е частично запазен, поради което данните в него могат да дадат единствено приблизителна картина на профила на разглежданите в съда дела. На първо място на количествен анализ би могла да бъде подложена информацията за етнорелигиозната принадлежност на хората, обръщащи се към Видинския търговски съд в периода, към който принадлежат основната част от записите в регистъра, а именно 1870–1871 г. От идентифицираните над 300 имена, споменати в регистъра, около 39 % са християнски, 44 % – мюсюлмански и около 17% – еврейски. Ако тези данни се съпоставят с общата структура на населението във Видин, констатираме надценяване на съотношението на евреите, които съставляват около два пъти по-малък процент от населението (8,1 %). Този факт несъмнено се дължи на свръхпредставеността на еврейското население в търговското съсловие (Тотева 2005: 110-116). За сметка на това съотношението между християни и мюсюлмани в регистъра на търговския съд изглежда отговаря в общи линии на общата демографска картина в града, където мюсюлманското население има лек превес над християнското (Цухлев 1932: 429; Пантев 2008: 150).

Най-общо видовете дела и поводите за обръщане към търговския съд са категоризирани в следните няколко основни вида, според тяхната функция в съдебния процес (Таблица 2), както и според съдържанието на документите и същността на казуса (Таблица 3), както и според критерии на официалната османска статистика (Таблица 4).

Таблица 2: Дела, регистрирани в изходящия регистър на Видинския търговски съд, според изхода и процесуалния характер на случая (НБКМ – ОО, Ф. 1А, а.е. 34925, л. 16-106)

Процесуални действия, завършили със съдебно решение	Процесуални действия, завършили без съдебно решение	Случаи на регистриране на документи в съда (нотариална функция)	Други
43	70	51	5

Таблица 3: Документи, издадени от Видинския търговски съд, според причината за обръщане към съда (НБКМ – ОО, Ф. 1А, а.е. 34925, л. 16-106)²

Неизплатена сума	Неизпълнени ангажменти по договори и споразумения	Спорове между съдружници	Секвестриране на имот	Фалиг	Призовки	Представяне на документи във връзка с водено дело	Изискани документи от Вилаетския съд (вкл. обжалване на дела на втора инстанция)	Регистриране на поръчителство	Регистриране на сключени договори и споразумения	Регистриране на представителство	Неуточнено	Друго	Друга или неуточнена причина	
													4	21
46	10			5	2	15	6	33	23	16	23	4		

Табл. 4. Профил на делата, разгледани във Видинския търговски съд за 1 година – април 1869 – април 1870 г., според критериите на официалната османска статистика³

Според датата на регистрацията		Според датата на решението		Според вида на процедурата		Според изхода на делото			Според националността на страните		Суми	
През предишната година	През настоящата година	Разгледани през текущата година	Останали за следващата година	Присъствени дела	Отсъствени дела	В полза на ищеца	В полза на ответника	Други	Дела между османски поданици	Дела с участие на чужденци	Сума на искове	Присъдени суми
7	200	133	74	124	9	55	52	26	130	3	1 240 479 гроша	618 881 гроша

Статистиката на разгледаните търговски дела поставя Видинския търговски съд на второ място (заедно с Русе) по натовареност за тази година сред търговските съдилища в балканските провинции на Османската империя, след Варна, където са постъпили 237 търговски казуса. Все пак този брой поставя Видин много след големи търговски центрове в империята като Кания с 701 дела, Багдад – 673, Дамаск – 622, Измир

– 522 и Халеп – 513, както и, разбира се, далеч след Истанбул с неговата изключителна натовареност от 5310 търговски дела за една година (Kenanoğlu 2005: 150-221). Това поставя Видинския търговски съд на 12-то място (заедно с Русе и Диарбекир) по брой заведени дела за една календарна година. Когато сравняваме броя дела в различните търговски съдилища обаче, трябва да имаме предвид и факта, че не всички провинции на империята имат равномерно разпределена мрежа от търговски съдилища. Всъщност Дунавският вилает със своите 10 търговски съдилища има необичайно гъста мрежа, докато други провинции, като например Багдад, имат само една институция във вилаетския център. Така разликите в натовареността на съда могат да се обяснят не само с обема на търговските взаимоотношения и бизнес културата на търговците, но и с гъстотата на мрежата от съдебни институции. Ефикасността на съдебната администрацията (частта от приключени дела към броя на заведените в съда) е малко над 64%. 133-те издадени решения поставят Видинския търговски съд на 20-то място по издадени дела, изоставайки в сравнение с по-малки съдилища като това в Шумен, което със своите 97,6% завършени дела се нарежда на по-горното 12-място по брой издадени присъди (Kenanoğlu 2005: 150-221).

Натовареността на Видинския съд е сравнително голяма, а дори прекалено голяма за наличния административен капацитет на институцията. За това може да се съди от 74-те дела, които остават за разглеждане в следващата календарна година, както и по факта, че в статистическите годишници на Дунавския вилает за следващата година в санджак Видин е учредено още едно търговско съдилище – в Лом (Salname-i Vilâyet-i Tuna, def`a 2, Rusçuk, 1286).

От представените статистически данни е видно също, че активността на Видинския търговски съд далеч не е ограничена до дела, засягащи интересите на чуждите търговци в Османската империя. Нещо повече, съдейки от статистиката за 1869/1870 г., съдът е подчертано ангажиран с разрешаването на дела между османски поданици, като решенията по такива дела съставляват почти 98% от издадените решения за тази година. От изходящия регистър на съда пък е видно, че обръщането към търговския съд не е прерогатив на никоя етническа група и в документите се среща изобилие както от мюсюлмански, така и от християнски и еврейски имена, а спорадично в други документи се срещат и арменски имена. Търговският съд също така поддържа активни връзки с различни клонове на централната и местна власт, обуславящи се от динамичната обстановка и продължаващите активни реформи в областта на правораздаването в целия период от Кримската до Руско-турската война (1877–1878 г.). Непрекъснатото приемане на нови законодателни мерки в областта на търговските регулации и организацията на търговските съдилища принуждават Видинския търговски съд да прави чести промени в своята оперативна дейност и да се опитва да прилага, макар не винаги пълно, новата регулаторна рамка. В рамките на този процес съдебната администрация среща и немалко трудности, особено в началото на своята дейност, по отношение на трудното намиране на квалифицирани кадри, недостига на копия от нормативни актове, неясните разграничения на юрисдикцията по отношение на други правораздавателни институции и недостатъчният опит в тълкуването на закона. Въпреки това може

да се каже, че в края на 60-те и през 70-те години на XIX в. Видинският търговски съд е сравнително добре работеща институция, която заема своето място в системата от регулаторни механизми в града и неговата околност. Местните търговци и занаятчии, към които са насочени законодателните реформи, сравнително бързо се адаптират към новата правна рамка по западен образец, за което изключително спомага и мястото на Видин като граничен град с оживени външнотърговски контакти.

БЕЛЕЖКИ

¹ Salname-I Vilâyet-i Tuna: def'a 1 (1285) – def'a 10 (1294); за сравнение вж и: Saracoğlu 2007: 211. Настоящата таблица има някои различия с данните на Saracoğlu, като разминавания в транскрипцията на османския текст, например Цеко ага вместо Джако ага (Сако ага), допълнителни имена и др.

² Броят на делата в таблицата не отговаря на общия брой на вписаните дела, тъй като някои от казусите попадат в повече от една категория – примерно вписването на поръчителство във връзка със секвестриране на имот на длъжник е вписано в две от категориите.

³ Както бе споменато по-горе, през 1870 г. се изготвя детайлна статистика за дейността на всички търговски съдилища в империята, която е публикувана в цялост в транскрибиран на латиница вид от Маджид Кенаноглу в: Kenanoğlu 2005: 150-221. Настоящата таблица представлява извадка от данни, публикувани в различни раздели на документа и даващи информация за някой от важните характеристики на делата, разглеждани във Видинския търговски съд в рамките на една година.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Велков 1993: Велков, А., Груевски, П., Иванова, Св., Робев, Н., Силянова, Е. Опис на османотурски документи за занаяти и търговия (XVI–XIX в.). София.

Пантев 2008: Пантев А., Божилов В., Илиев, Ил. и др. Град Видин. Кратък исторически очерк. София.

Попов 1866: Попов, Ст. Царски търговски законник. Русчук.

Тотева 2005: Тотева, Т. Участието на евреите в стопанския живот на градовете в Северозападна България. – История, бр. 2-3, 110-116.

Цухлев 1932: Цухлев, Д. История на града Видин и неговата област. София.

Heidborn 1908: Heidborn, A. Manuel de droit public et administratif de l'Empire ottoman, t. 1. Vienne & Leipzig.

Jennings 1975: Jennings, R. The Office of Vekil (Wakil) in 17th-Century Ottoman Sharia Courts. – Studia Islamica, 42, pp. 147–169.

Kenanoğlu 2005: Kenanoğlu, M. Osmanlı Ticaret Hukuku. İstanbul.

Saracoğlu 2007: Saracoğlu, M. S. Letters from Vidin: A Study of Ottoman Governmentality and Politics of Local Administration, 1864–1877. PhD Thesis. Ohio University

Shaw 1992: Shaw, St. Local Administrations in the Tanzimat. – In: 150 Yılında Tanzimat. Ankara.